

Свята правда

Прочитавши роман «Суча дочка» за одним духом, згадав знамениту фразу Толстого: «Якщо можете не писати — не пишть!» Валентина Мастерова, я певен, не писати цей роман не могла. Не знаю, чи вона знайшла цей приголомшливий сюжет, чи він сам «набіг» на неї, за незабутнім афоризмом Остапа Вишні: «Як воно оте на мене набігає».

З власного досвіду можу припустити: життя власноруч нагородило талановиту письменницю таким рідкісним, таким «закрученим» і дивовижним сюжетом, обравши саме її надзвичайно тонку і вразливу душу, щоб вона з болем і гнівом розкрила одну з найтрагічніших сторінок нашої дійсності — зречення материнства!

Про це в нашій літературі, здається, ще не писали. Принаймні так глибоко, переконливо і так вражаюче. А головне — так щиро, просто, лаконічно, вивіряючи людей, їхні вчинки камертоном народної моралі й духовності. Саме з висоти цієї духовності й моралі, яка тримає нашу стражденну націю на цій землі, у гіркій нашій історії, Валентина Мастерова звеличує її носіїв і засуджує відступників.

Давно вже не читав із таким захватом прозу. З часів Олеся Гончара, Павла Загребельного, Григорія та Григора Тютюнників, Євгена Гуцала і Володимира Дрозда. Так захоплено читав також моїх талановитих ровесників, друзів та побратимів: Василя Земляка, Дмитра Міщенка, Петра Гуріненка, Івана Чендея, Віктора Міняйла. Але коли то було? Гай-гай, за літами й подіями, за гармидером, вчиненням модерністами та постмодерністами, здається, за справжньою прозою в нашій літературі й слід запав.

Аж ні: Марія Матіос, Любов Пономаренко, Теодосія Зарівна. А тепер ось — Валентина Мастерова! Кажуть, жінки витриваліші

за чоловіків, бо сильніші, живучіші. Самі життя дають, навіть помираючи. І в голод виживають частіше за чоловіків. А тепер ось — і в літературі, коли її, з одного боку, прагматичне «ринкове» суспільство списує на баласт, добивають телевізія, порнографія, криваві бойовики, а з іншого — так званий «авангард», андеграунд і постмодерн підривають ізсередини, — талановиті наші письменники, виявивши духовну та моральну стійкість і чистоту, вистояли самі й стали на захист нашої нещасної літератури своїми талановитими творами, а не галасом і деклараціями.

Читайте — і «обретете». Так, як я читав, не відриваючись, до третьої-четвертої години ночі. Того самого вам бажаю. І, певен, так воно й буде.

Наша література поповнилася справжнім твором — глибоко народним, високохудожнім, без викрутасів-прибамбасів. Роман Валентини Мастерової подарує вам гіркий шмат життя, у якому пізнаєте навколишню дійсність, що бере нас за горлянку — особливо в селах. Але возрадує вас правдивістю вчинків і подій, яскравістю й переконливістю людських доль і характерів, майстерними діалогами — теж вихопленими з живого життя. Мовна характеристика героїв, здається, ще більше, ніж портретна, визначає кожну дійову особу, аж до малого Івана, покинутого Любою і всиновленого Оленою.

Я зжився з цими людьми. Мені важко уявити, що їх не існує, самої Олени, її прекрасних, скромних і роботящих батьків та отої Партизанки-знахарки, мудрої баби Степаниди. Це, мабуть, найкраще виписаний характер. На таких жінках вся наша нація тримається. Істинно народний характер!

Еклезіаст: «В майбутні дні все буде забуто. Нема пам'яті колишнім людям. І любов їхня, і ненависть, і ревність пощезнуть. І нема вже їм участі ні в чому, що діється під сонцем!..»

Воно й справді: усе минає та забувається. Залишається лише відображене в мистецтві, зокрема й у таких правдивих творах, як роман Валентини Мастерової.

Олександр Сизоненко, письменник

У чималій кімнаті, перед великим, на весь зріст, дзеркалом стояла дівчина, зовсім дівчинка, вдивлялася у своє відображення, перебираючи пальцями довге русяве волосся. Підняла брови, немов дивуючись сама собі, посміхнулася. Несподівана хмарка налетіла на чисту блакить її очей, і вони потемнішали. Закинула волосся за плечі.

— Мамо, — озвалася до матері, яка поралася біля печі.

— Що таке? — мати розігнулася, глянула на доньку. Та зніжковіла, накрутила на палець русяве пасмо.

— Нічого, я так.

— Кажи вже, — голос у матері нарочито серйозний, а очі лагідні, посміхаються.

— Можна я спідницю трохи підшию, а то дівчата всі у короткому ходять, одна я наче попадаю та? — запитала несміливо.

— Ще чого, Олено, — тепер очі у матері були серйозні. — Я підшию лозинякою — тоді знатимеш. Нехай дівчата як хочуть, так і ходять — у них на це свої матері є.

Олена закусила губу, ображено глянула на матір:

— Вічно ви: і в кіно не йди, і на танці не йди, і вбирайся, мов баба столітня.

— Довбиралася і доходилася уже, — мати сердито grimнула у печі рогачем. — Чужі діти по інститутах, а ти он — на ферму.

— Мамо! — у доньки на очах виступили сльози.

— Що — мамо? Було про науку думати, а не про гульню, а тепер... — Відчула несправедливість своїх слів, ще більше розсердилася, кинула у куток рогача і вийшла з хати.

Оленка знову подивилася у дзеркало, зняла нову довгувату спідницю і взяла зі спинки стільця старі спортивні штани.

У розчинене вікно заглядало зелене гілля груші-іллівки. Трохи недозрілі, та вже чималі плоди густо звисали між листям. Вона підійшла до вікна, знічев'я зірвала найближчу грушку, хотіла надкусити, але потримала в руці й поклала на стіл. Потім сіла на підвіконня, трохи посиділа, ніби про щось роздумуючи, і сплигнула на великий кущ засихаючих півоній. Перейшла через сад, зазирнула за високий сусідський паркан — у дворі тітка Дуня сипала курчатам зерно.

— Тітко, а Люба приїхала? — запитала високу худорляву жінку, запнуту хусткою ледь не по самі очі.

— Приїхала.

Дуня спідлоба глянула на дівчину, кинула ще жменю зерна й пішла до хліва. А та озирнулася, чи немає нікого поблизу, підтягнулася на руках і переплигнула через паркан. Кури закричали й порозліталися в усі боки. Прощмигнула у сіни, щоб не чути, як тітка сваритиметься:

— Важко їй вулицею обійти, зайти через хвіртку, як усі нормальні люди ходять. Ні, лізе, наче злодюга та. Скільки разів уже казано...

— Привіт! — гукнула ще з порога, на ходу знімаючи старенькі стоптані туфлі. Озирнулася на двері, чи не йде слідом тітка, і спитала: — Ну, як?

— А сідай он, — показала Люба на диван із високою дерев'яною спинкою. В руках тримала новеньку платівку. — Хочеш послухати Магомаєва? Сьогодні купила.

— Ух ти, — Оленка захоплено подивилася на подругу. — Давай. — Сиділа, обнявши коліна руками, і легенько похитувала головою в такт мелодії. А Люба притулилася до столу й дивилася кудись за вікно. Трохи вища від Оленки, у короткій модній спідниці. Волосся стрижене «під хлопця». І в карих очах задержуватість хлопчача. Враз вимкнула програвач на середині пісні.

— Ленко, мені з тобою поговорити треба — пісню потім дослушаєш.

Оленка з жалем глянула на програвач, здвигнула плечима.

— Як хочеш. Могли б і послухати трохи — я нікуди не спішу.

Люба хотіла знову програвач увімкнути, але передумала.

— Ні, давай поговоримо, поки в хаті нікого немає. Це серйозно, — обличчя дівчини й справді стало серйозним. Вона глянула на подругу, запитала: — Ти куди думаєш йти на роботу?

Оленка знову здвигнула плечима:

— Не знаю. Мати каже — на ферму, — голос дівчини жалібно затремтів. — Мені тепер однаково.

— Ну в тебе й мати, — Люба криво посміхнулася. — Салтичиха. Невже ти її послухаєш? Глянь на себе, Ленко. Ну, глянь, — схопила подругу за руку, потягла до дзеркала, що висіло над столом. — Подивися. Тебе одягни по-людському — королева. А уяви себе кожного дня у гною. Та через три роки ти бабою старою станеш.

— Не стану, — Оленка висмикнула руку. — Я через рік знову буду вступати.

Люба засміялася й сіла прямо на стіл.

— Після ферми у столичний медінститут?! Без блату, без хабара? Невже це літо нічого тебе не навчило?

Оленка відійшла від дзеркала, стала біля одвірка.

— Кажі, що хотіла, бо я піду додому.

Люба зневажливо глянула на подругу.

— Не сердься, а подивися на життя реально. Для тебе ж самої краще буде. З твоїми батьками медичного тобі не бачити. Хочеш учитися — заробляй стаж. Поїхали зі мною в місто — я собі роботу знайшла, і тобі знайдемо. Підеш у лікарню прибиральницею, тоді точно вже вступиш.

— Оце і весь твій секрет?

— Ні. Мій секрет... — Висмикнула із пластмасової вази живу квітку й переламала навпіл зелене стебло. — Мені треба пройти медкомісію — без цього на роботу не беруть. Ти мені допоможеш?

— Я? — Оленка здивовано подивилася на подругу. — А сама — хвора, що не можеш?

— Може, й хвора, — Люба повертіла у руках зламану квітку, хотіла поставити назад у вазу, але квітка впала на стіл. Вона взяла її і викинула через вікно на вулицю. — А тобі це запросто, — зіскочила на підлогу. — Будемо удвох у місті жити, квартиру знайдемо.

— Добре, — нехотя погодилася Оленка, — тільки якось воно...

— Та припини ти, — обірвала її Люба. — Наче в школі. Піди ще у своєї матері дозволу спитай, то вона наробить крику на всю вулицю. І моїй нічого не кажи, бо тоді точно обидві опинимося на фермі.

Наталка, як могла, умовляла доньку, потім розсердилася:

— Чого ти поїдеш — шукати хвороби на свою голову в місті? Хіба у селі немає роботи?

— На ферму, мамо, чи з тобою в ланку? Усі їдуть, одна тільки ти мене не пускаєш, а я вже й роботу собі

знайшла, — Оленка з надією глянула на батька, що мовчки сидів на маленькому саморобному стільчику і курив у прочинені двері. Батько по черзі дивився на дружину, на доньку і думав щось своє.

— Ото — робота? — мати докірливо похитала головою. — Ферми побоялася, а гівно носити за всіма не гидуєш. Ще побачиш, що то за робота. Любка, не бійсь, на фабрику ушипкалась, а ти... тьху! От тобі й інститут, от тобі й академія. А ти чого мовчиш?! — гримнула на чоловіка.

— Нехай, як хоче, — батько глибоко зотягнувся цигаркою. — Чого ти до неї чіпляєшся? Надумалася їхати — не тримай. Село від неї нікуди не дінеться.

Мовчазний за натурою Микола не любив говорити. Як не обізветься Наталка до нього, так він може й промовчати до самого вечора. Тільки співав, і то мелодію — не любив Микола слів. І тепер — сказав, кинув під комин недопалок і замовк. Наталка й собі замовкла. Потім уже зі сльозами в голосі:

— Ростила, ростила... А тепер залишайся як хочеш. Он город тріщить. Як я ту картоплю сама викопаю?

— Я приїжджати буду, — Оленці стало жаль матері. — Правда, мамо.

Наталка глянула на дочку, похитала головою:

— Наїздиш... Хіба по торбу, як їсти захочеш.

Квартиру Люба знайшла сама. На фабриці їй дали адресу самотньої напівсліпої жінки, яка жила неподалік у старому фабричному будинку на кілька сімей. Оленці те житло здалося похмурим і непривітним. І тепер, коли збиралася їхати з дому, так гостро відчула батьківську хату, яка дихає з усіх кутків материнським теплом. Озирнулася — на стінах ще давні бабині рушники на таких же давніх іконах. Намальована колись дідом Іваном

картина у масивній саморобній рамі. На ній дівчина з довгою косою стоїть босоніж на мокрому піску, вдивляється на другий берег ріки, де один, без господаря, кінь п'є воду.

— Мамо, а кого то дід намалював? — не раз питала у матері Оленка.

— Ай, — відмахувалася та. — Діду твоєму аби нічого не робити. Він лише б малював та на Десні гав ловив.

Десь у коморі, у старій скрині лежали ще малюнки без рам на домотканому полотні. Оленка відчула, що відривається не тільки від домівки, а й від цілого світу, в якому залишається її дитинство.

Уранці наступного дня Микола ніс доньчині сумки до автобуса. Поставив біля магазину, де автобус розвертався, витяг із кишені цигарку, та не запалив, тільки пом'яв у руках.

— Там дивись, — промовив розважливо, — буде погано, кидай усе й вертайся додому. — Хотів іще щось додати, але в цей час велика чорна сумка стала поруч із Оленчиними.

— Здрастуйте, — Люба сіла на вологу від вранішньої роси лавку. Глянула на подругу, на її довгу нову спідницю, заплетене у косу волосся, насмішкувато хитнула головою й нічого не сказала. Слід того насмішкуватого погляду довго не зникав із її обличчя, навіть в автобусі, коли вони сиділи поруч і кожна думала про своє.

Перший робочий день у лікарні видався важким для Олени. Старша медична сестра поводила її по відділенню, показала, що до чого, познайомила з обов'язками й дала білий халат і косинку. Оленка наділа той халат, і щось перехопило її у горлі. Стояла у невеличкій комірчині з відрами, ганчірками й дивилася на себе у маленьке дзеркало на старій списаній тумбочці. Заплющила

очі, уявила, як уперше увійде в палату. Але не з ганчіркою і шваброю, а з фонендоскопом. Упевнена, привітна до тих, хто чекатиме її допомоги. Розплющила очі, зітхнула, ще раз поглянула на себе у дзеркало, взяла відро і вийшла у коридор.

До кінця чергування ледве трималася на ногах і з жахом думала про наступне. А коли прийшла додому, лягла, навіть не ївши, і проспала до ранку. Цілих дві доби вона тепер була вільна і не знала, куди діти час. Спитала у хазяйки квартири, чи далеко звідси бібліотека, але та не знала. Прожитий день у маленькій кімнатці чимось нагадував добровільне ув'язнення, коли дівчина нічого не відчувала, окрім суму за домівкою.

Прийшла з роботи Люба — й Оленка повеселішала. Поставила на стіл вечерю, але подруга від їжі відмовилася і прямо в одязі лягла на ліжко.

— Стомилася? — поспівчувала Оленка, та Люба не відповіла, заплющила очі й, здавалося, заснула.

Вона бачила, що подруга не спить, але не стала набридати розмовою, мовчки сіла на своє ліжко, що стояло під іншою стіною кімнати. Нараз Люба обізвалася, не розплющуючи очей.

— Ленко, давай тобі волосся обстрижемо. Хочеш — як у мене, або хімію зробимо.

— Я не знаю, — здвигнула плечима Оленка. — А що мені мати скаже?

— Як хочеш. Тільки так у місті ніхто не ходить. І взагалі, — дівчина підвелася на лікоть, — ти якась, наче оте плаття залежане — і нове, і вже з моди вийшло. Глянеш на тебе, й відразу видно — селючка необтесана.

Оленка почервоніла, та нічого не відповіла, тільки запитала ще раз:

— Не хочеш їсти?

— Чого ти до мене причепилася?! — несподівано крикнула Люба. — Чого ти лізеш зі своєю вечерею? Як тобі їсться, то їж!

— Але ж ти голодна, — Оленка розгублено дивилася на подругу.

— Яке тобі до того діло?

— Як хочеш, — встала з ліжка, підійшла до столу. Зібрала посуд із їжею і понесла на кухню. Повернулася, роздяглася й хотіла вимкнути світло, та Люба промовила зовсім тихо:

— Не вимикай — я ще теж роздягатися буду.

Поволі зняла кофту, потім — спідницю. Ривком зняла сорочку — живіт у неї був туго затягнутий великою хусткою. Оленка здивовано дивилася на той живіт, потім перевела погляд на Любине обличчя.

— Нащо ти? — запитала зіщулившись, ніби від холоду.

Люба не відповіла, нервово розв'язуючи вузли. Оленка відсунулася на ліжку до самої стіни й сидючи натягла на себе ковдру аж до підборіддя, коли побачила великий живіт із червоними від хустки рубцями.

Подруги мовчки дивилися одна на одну. Тільки Любині очі звузилися, Оленчині ж, навпаки, розширилися від переляку, потім наповнилися слізьми ще дитячого розпачу.

— Не скигли й не питай нічого — то не твоє діло, — нарешті озвалася Люба. Надягла нічну сорочку, вимкнула світло, лягла і відвернулася до стіни.

Уранці Оленка прокинулася першою, зготувала свіжий сніданок. Підійшла до Люби — та лежала з розплющеними очима.

— Не спиш? — запитала якось винувато. — А я тобі сніданок приготувала. Хочеш, принесу?

— Я не буду їсти, — Люба підвелася і босими ногами стала на підлогу.

— Але ж ти й не вечеряла.

— Ну і що? — засміялася та. — Не бачиш — фігуру бережу. Давай краще допоможи затягнутися, — взяла зі спинки ліжка вчорашню хустку й кинула Оленці. — Дужче, — сердилася, коли подруга легенько затягла хустку, — коліном притискай — не бійся.

— Ти ж його так задавиш, — відступила знічено Оленка.

— Задавиш його... — Люба сама заново почала затягуватися. — Якби я могла, я б його так перетягла, щоб і не кавкнуло. Тільки воно, падлюче, ані зривається, ані отруюється. Знаєш, скільки я гидоти всякої перепила? Наче й замре — думаю: ну, все, а воно потім знову ворухиться. Що йому іще зробити? Ну, що? — втупилася в Оленку безтямними очима.

— Уже нічого не зробиш, — як могла, розважливо промовила та. — Собі тільки нарабиш лиха!..

— Зроблю! — перебила її Люба. — Ось побачиш.

— Збожеволіла, — Оленка відступила до дверей. — Ти збожеволіла.

— А ти?! — Люба хотіла сказати щось іще, але тільки звузила очі, у яких була сама ненависть. — Менше гавкай. Тобі добре, а мені як? Що мені з ним робити — з'явитися у село, щоб мати убила? — впала на подушку і вибухнула плачем.

Оленка щільніше зачинила двері, підійшла до подруги.

— Не плач, Любо. Може, й справді можна щось придумати — поки не їхати у село...

— Я придумую, — Люба відірвала від подушки заплакане лице, — я вичавлю його зі свого життя, —

щосили здавила обома руками живіт, мовби зараз хотіла роздавити дитину.

Коли вона пішла на роботу, Оленці захотілося поблукати містом. Перед невеличким дзеркалом розчесалася й нараз відчула, як страшенно хочеться зібрати речі й піти на вокзал. Навіть пошукала очима свою велику сумку. Потім посміхнулася невесело і пішла у нервовий міський ранок.

Трохи більше ніж за тиждень поїхала додому. Ще ввечора Люба наказувала:

— До нас не заходь. Мати прибіжить, скажеш — не можу приїхати й не скоро зможу. Фабрика — це їй не колгосп, нехай не думає. І дивись мені, не ляпни чогось. Комусь проговорись — я знаю, що із собою робити.

Додому Оленка приїхала пізно. Біля хвіртки трохи постояла — боялася, що до хати зайде й розплачеться ще біля порога. Батько з матір'ю вже повечеряли: мати щось робила коло печі, а батько читав за столом свіжу газету.

— От і поміч приїхала, — зрадів уголос, — а ти журилася.

Наступного дня із самого ранку Оленка вийшла на город. Мати умовляла ще поспати, бо ж он яка змарніла, та донька не послухалася. Взяла у повітці корзину й заступ, глянула на сусідський двір і пішла працювати у найдальший кінець. Але Дуня вгледіла її відразу, не встигла вона накопати й корзину картоплі.

— А моя де? — гукнула прямо з двору.

Оленка почула, та не розігнулася, тільки ще дужче почала налягати на заступ.

— Ти що, оглухла? — підійшла Дуня до неї.

— Та ні, ось виберу, — Оленка ховала очі, щоб не дивитися на тітку.

— Чого Люба не приїхала? — спитала сердито, мовби саме Оленка була в цьому винна.

— Вона, тітко, не може, — дівчина дивилася не на сусідку, а на заступ, — вона на роботі сьогодні, — і відчула, що червоніє.

— На роботі? — перепитала Дуня. — А-а. Тоді на тому тижні нехай приїде. Скажеш їй, що і вдома роботи багато.

Оленка старалася, працювала не розгинаючись, навіть обідати не входила до хати. Вже під вечір, коли добре натомилася, сіла на картоплиння, задивилася кудись поперед себе. Надвечір'я було лагідне — ні вітру, ні хмар. Тільки сонечко, що, здавалося, теж натомилося за день, поволі котилося за Махонькин ліс. Оленка підставила долоню до чола, щоб подивитися на захід, і побачила, як разом із жінками йшла з поля мати. Донька вгадала її відразу не тільки по знайомому одягу, а й по ході. Ступала мати м'яко, немов задумливо, і завжди дивилася на землю, ніби боялася спіткнутися. Невисокого зросту, в білій хустині, світлій блузці, ще й досі струнка, Наталка здалеку була схожа на дівчину.

«А вона у мене й справді молода, — захоплено подумала донька. — Тільки вироблена дуже». Зітхнула, підвелась і знову взялася копати.

— Стомилася? — Наталка не заходила до хати, а відразу пішла на город із корзиною і заступом.

— Чого це ви, мамо, прийшли? Ідіть хоч поїжте та відпочиньте трохи, — запротестувала Оленка. — І так за день нарабилися.

— А ти хіба гуляла? — посміхнулася мати. — Он скільки викопала! А вдвох воно і ще швидше. Прийде корова з паші, тоді вже обидві підемо.

Розпитувала про лікарню, про хазяйку квартири, а сама думала про те, як донька схудла й ніби щось змінилося у ній. Що — не могла збагнути й докоряла собі, що так легко відпустила її з дому.

З часом Оленка втягувалася у роботу, вже не так стомлювалася від біганини, лікарняної метушні і сприймала своє нинішнє становище як данину майбутньому. Але у цьому чималому місті їй було самотньо. Люба з кожним днем робилася мовчазнішою, озивалася на розмову нехотя і то роздратовано. Ще й тітка Дуня напосідала на Оленку: чого Люба не їде? Переказувала дочці, що сама явиться у місто, як не діждеться додому. Люба сердилася на Оленку:

— Годі тобі пертися у село, на очі. Їздиш і їздиш, наче знарочне, щоб мою матір дратувати. Посидь місяць без сидора — нічого з тобою не трапиться.

— Хіба я тільки по сидір їду? — виправдовувалася Оленка. — Я ж за батьками скучаю...

— А я, думаєш, не скучаю? — спалахнула гнівом Люба. — За батьками... Знаємо, за якими батьками ти скучаєш. До того сухомозкого Андрія мотаєшся. Ще вона когось і обдурити хоче.

— А от і ні, — почервоніла Оленка. — Я не мотаюсь. Я...

Люба голосно засміялася:

— А що — може, він сюди їздить?

Оленка деякий час мовчки дивилася на подругу, потім промовила:

— А що мені тут робити? Сиджу днями у цьому закапелку, наче монахиня, — ні друзів, ні знайомих. Краще б я була на ферму пішла.

— Іще встигнеш, — посміхнулася Люба, але так, мовби скривилася. — Ферма від тебе ніде не дінеться,

як і твій отой... Тільки він, Ленко, не любить дівчаток із кісками, маминих донечок — він тобі цього не казав?

— Чого ти до мене причепилася? — розсердилася Оленка. — Яке тобі діло до нас із Андрієм? Знаєш, Любо, мені інколи здається, що ти ненавидиш мене. А от за що — не можу зрозуміти. Чим я перед тобою завинила?

— Зави-и-ни-и-ла, — немов луна, повторила за нею Люба, вслухаючись у слово. Замовкла і різко відвернулася до стіни.

Останні два тижні на роботу не ходила — написала заяву на звільнення і днями лежала на ліжку. Хазяйці квартири сказала, що хвора, і та зовсім не заходила у дівочу кімнату. Годинами Люба лежала без сну. Оленка чула, як вона притишено стогнала серед ночі. Раділа, коли йшла на роботу на цілу добу, і кожного разу поверталася додому з тривогою. У село не їздила, хоча й знала, як хвилюються батьки, писала листи, виправдовуючись і обіцяючи скоро приїхати. У маленькій кімнатці разом із Любою і сама почувалася приречено, чекаючи того, про що обидві уникали говорити.

Перейми почалися у неділю вранці. Люба голосно зойкнула і злякано сіла на ліжку.

— Чого ти? — Оленка розплющила у темряві очі. — Що таке?

— Не знаю. Здається, почалося. Хоча іще рано, а може, й ні-і-і...

Оленка підвелася, увімкнула світло. Обличчя Люби, й без того бліде, дужче зблідло, в очах розпач.

— Що мені робити? — прошепотіла до Оленки. — Страшно, ой, страшно, — підборіддя тремтіло, а лице кривилося від болю.

Оленка підійшла, присіла на краєчок ліжка:

— Не бійся — усі народжують. Будемо збиратися в лікарню.

— Я не того, — в очах Люби стояли сльози. — Я боюся, що буде потім зі мною, куди я дінуся? Ти поки нікому не кажи, добре? Хто питатиме — я додому поїхала.

На вулиці випав сніг, тільки-тільки прикрив сіру буденність асфальту. Мляво горіло світло у вітринах магазинів. Порожні тролейбуси шурхотіли містом, не спиняючись на безлюдних зупинках. В один із таких тролейбусів із промерзлими вікнами і зайшли Люба з Оленкою. Люба раз у раз стримувала стогін, до крові кусаючи губи. Біля дверей пологового будинку взяла Оленку за руку:

— Далі — я сама.

— Але ж... — Та ладна була не тільки вести її у приймальню, а й сидіти там, доки не закінчатся страждання.

— Ні, не йди, не треба. Вертайся додому, — Люба подивилася Оленці в очі, потім ніби відштовхнула її і різко відчинила важкі, пофарбовані білою фарбою двері. У коридорі прихилилася до стіни й голосно застогнала.

— А чого сама? Ну, пішли потихеньку, — літня жінка взяла Любу під руку. — Давай пройдемо туди, — показала на скляні двері. — Отак, — посадила на кушетку, допомогла роздягнутися.

За столом сиділа ще одна, стомлена безсонною ніччю, жінка. Озвалася до Люби, уважно дивлячись на неї поверх окулярів:

— Що? Документи?

Люба відкрила невеличку сумочку, яку принесла з собою, пошукала.

— Тільки комсомольський квиток, — промовила розгублено і голосно застогнала.

Жінка осудливо хитнула головою: